

- (10) A titok annyi, hogy forradalmasítottuk, megváltoztattuk a nyelvtanulási szokásokat – *teljesen* (epifrázis – utólagos kiemelő, meghökkenítő értelmezés, www.relaxa.hu, 207).

Az „Alakzatlexikon”-ban a szócikkek, illetve a hosszabb-rövidebb tanulmányok felépítése alapján véve a lexikonok szokását követi, azaz: a magyar hagyomány szerinti címszó; görög, latin, német, francia, angol és orosz megfelelői; mintapélda, az elnevezések eredete, magyarázata; az alakzat története; értelmezése és részletező körülírása; rendszerezése; tipikus előfordulásai és szerepei; szakirodalmi jegyzék; utalás rokon és kapcsolódó alakzatokra.

Az „Alakzatlexikon”-t a főszerkesztő és a szócikkírók annak tudatában alkották meg, hogy kultúránk, nyelvünk, emberségünk, magyarságunk csak úgy „floreálhat”, „ha míg egyik lábunkkal előre lépünk, a másikat helyén hagyjuk” (Eötvös József). Az „Alakzatlexikon” nélkülözhetetlen előrelépés, de ugyanakkor önmagában is a múlt, a jelen és a jövő nyelv- és beszédkultúra élő egysége, megmaradásuk záloga. Magyar és európai kultúránk gazdag teljességét öleli fel szerves egységben. Mint ahogy génjeinkben megőrizzük és hordozzuk őseink jellegzetességeit, és örökítjük tovább a jövőendő nemzedék génjeiben. Ugyanakkor lehetetlen észre nem vennünk, mennyire szervesen illeszkedik az „Alakzatlexikon” fénykornak is nevezhető 21. századelőnkbe. Csupán tallózva és a teljesség igénye nélkül utalok rá, hogy először jelent meg élvezhető magyar nyelven Quintilianus „Szónoklattan”-a (2008), korábban a „Stilisztikai lexikon” (2004), majd a „Retorikai lexikon” (2010), „Cicero összes retorikaelméleti művei” (2012), és így tovább egész könyvtárnyi alapmunka-sorozat. A magyar kultúra virágzásáról kell lelkenedznünk. Még ha javíthatatlanul pesszimisták volnánk is, akkor is el kellene ámulnunk, hogy a médiakultúra és a gazdaságkor trágyadombja mellett tarka virágoskert ápolat ágai sorakoznak. Azt mondom hát perorációként, hogy ujjongjunk és vigadjunk, és mint az ókori író és első keresztény szónok, „iterum dico, gaudete”, „ismételten mondom, örvendezetek”, hogy micsoda takaros kertben múlathatjuk időnket! No és becsüljük meg a gondos kertészeket, kertmívelőink egész hadát.

BENCZE LÓRÁNT

Adamik Tamás főszerk., A. Jászó Anna szerk., Retorikai lexikon

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010. 1304 lap

A hazai és a nemzetközi szakirodalomban is egyedülálló művet tart a kezében az olvasó; olyat, amely főszerkesztője, szerkesztője, valamint szerzői munkáján keresztül egyszerre képvisel komoly tudományos eredményt és társadalmi szerepvállalást. Tudományos együttműködésük révén – a főszerkesztő szavainak és a kötet Eötvös Józseftől származó mottójának szellemében – a szép szó, jó tetté vált. Bátran állíthatjuk, hogy a „Retorikai lexikon” teljesíti mindazt, ami a kötet tárgyának, a retorikának Adamik Tamás megfogalmazásában talán a legfontosabb feladata: „A retorika végső célja az, hogy művelt és erkölcsös közéleti embereket, polgárokat neveljen, akik szóban és írásban ké-

pesek a közösség érdekeit hatékonyan képviselni. Olyan polgárokat kíván tehát nevelni, akiknél a szó és a tett összhangban van egymással” (9–10).

A lexikon egyedülálló tudományos eredmény. Írói (Aczél Petra, Adamik Tamás, Balázs Géza, Bencze Lóránt, Benczik Vilmos, Boronkai Dóra, Hangay Zoltán, A. Jászó Anna, Jenei Teréz, Krupp József, Nemesi Attila László, Pető József, Polgár Anikó, Simon L. Zoltán, Szitás Benedek) a szakterület kimagasló művelői, oktatók és kutatók egyben, vizsgálódási területük elméleti és gyakorlati szakemberei. A szócikkek nyelvi és tartalmi megformálásában jól érzékelhető tanári és kutatói tapasztalatuk összhangja: érdekes, az olvasó számára könnyedén és élvezetesen követhető, mégis szakszerű és tartalmas olvasmányok nem csak a szoros értelemben vett szakma, hanem a szélesebb, érdeklődő (akár laikus) közönség számára is. Mindvégig érzékelhető a szövegben, hogy a szerzők az érthetőség legmagasabb fokára törekedtek. Ebben rejlik a lexikon fontos társadalmi, kulturális szerepvállalása: egyfelől a retorika tudományán keresztül a figyelmünk középpontjába helyezi a közösségért felelősen szóló és tevő polgárt, másfelől szolgálja nem csupán a társadalmi érintkezés legáltalánosabb formáit kielégítő élőbeszédnek, valamint a műves, igényes megfogalmazásnak és a tudatos, gondosan felépített szövegalkotásnak az ügyét, hanem – mindezen keresztül – általában véve a magyar nyelv ügyét is.

Az Előszóban a következőket olvashatjuk: a „Retorikai lexikon” a „magyar olvasóközönség számára készült, mégpedig nemcsak nyelv- és irodalomtudósok számára, hanem az átlagos műveltséggel megáldottak, középiskolások, egyetemi hallgatók, közéleti emberek, átlagértelmiségiek számára is.” (8). Majd így folytatódik: „előnyben részesítettük a magyar szakszavakat az idegenekkel szemben [...]. Az egyes szócikkekben tehát az adott retorikai fogalom magyar nevét közöljük a címszóban, ha a szóban forgó fogalomnak van magyar megfelelője; zárójelben azonban megadtuk görög és latin eredetijét is, hogy egyértelmű legyen, miről van szó” (8).

Nem kis feladat ez, nagy ugyanis a kísértés: megfelelő magyar terminus hiányában globalizálódott és felgyorsult világunkban sokszor könnyebbnek és gyorsabbnak tűnik a magyar nyelvű szövegekben is a jól ismert angol, német, latin, görög vagy éppen más idegen terminus használata. Míg a nemzetközi kutatási tevékenységben való részvételhez elengedhetetlen, hogy idegen nyelven (is) publikáljunk, legalább olyan fontos, hogy tudományos eredményeinket a magyar szakmai közönséggel szélesebben is megismertessük. Ehhez pedig szükség van korszerű, szabatos és igényes magyar tudományos szaknyelvre, pontos terminusokra, világosan felépített, élvezetesen szakszerű retorikára. Ebben kulcsszerepet tölt be ez a kötet.

Ritka a tudományterület relatív újonnan megjelenő nemzetközi szakirodalmában is az ilyen nagy ívű, átfogó, s mégis kellően elmélyült, minden lényeges kapcsolódó területet és vizsgálódási szempontot felölelő összefoglaló mű. A szerzők, szerkesztők és kiadók inkább vállalkoznak egy-egy korszak vagy kultúra retorikájának a bemutatására (pl. DOMINIK, WILLIAM – HALL, JON 2007. *A companion to Roman rhetoric*. Blackwell Publishing, Oxford; vagy WORTHINGTON, IAN szerk., 2007. *A companion to Greek rhetoric*. Blackwell Publishing, Oxford), adott szövegtípus, műfaj vagy beszédforma sajátosságainak elemzésére (pl. COOPER, MARTHA 1989. *Analysing public discourse*. Waveland Press, Prospect Heights, Illinois), a tudományterület bizonyos szegmense kutatási eredményeinek összegzésére (pl. az idegen nyelvi fogalmazási készség jegeit vizsgáló kontrasztív retorikai kutatások: CONNOR, ULLA 1996. *Contrastive rhetoric. Cross-cultural aspects of*

second-language writing. Cambridge University Press, Cambridge), vagy szövegelemző munkálatokra (pl. PLETT, HEINRICH F. 2001. Einführung in die rhetorische Textanalyse. Helmut Buske Verlag, Hamburg; vagy TOULMIN, STEPHEN 2003. The uses of argument. Cambridge University Press, Cambridge), csakhogy néhány példát említsünk sok közül. A „Retorikai lexikon” azonban szemléletmódját, terjedelmét és szakszerűségét tekintve – az Oxford University Press gondozásában 2001-ben megjelent Encyclopedia of rhetoric (SLOANE, THOMAS szerk.), a Sage kiadásában 2009-ben közölt The Sage handbook of rhetorical studies (LUNSFORD, ANDREA A. szerk.) vagy az először 1996-ban majd 2010-ben újra megjelentetett Encyclopedia of rhetoric and composition: communication from ancient times to the information age (THERESA ENOS szerk.; 1996: Garland Publishing, New York – London; 2010: Routledge, London) mellett – kétségkívül a szakterület nagy, összegző munkáinak sorát gazdagítja.

A lexikon a szócikkeit jellegét tekintve is újszerű és hiánypótló az általam ismert Magyarországon és külföldön megjelent retorikai lexikonok között. A szócikkek ugyanis nem csupán retorikai fogalmakat (pl. alázat, szónoklat, metafora, költői kérdés, előadásmód), elméleteket (pl. két tengely elmélet, kommunikációelmélet) és olyan tudósokat tartalmaznak, akik valamilyen módon gazdagították a retorikaelméletet, hanem írnak külföldi és magyar nagy szónokokról is, ami általában nem része az ilyen szótáraknak. Kifejezetten értékes és hasznos elemei a kötetnek azok a szócikkek is, amelyek a szakterület egyes fogalmainak a modern társadalmi, politikai jelenségekkel való kapcsolatát mutatják be (pl. szónoklás a tömegdemokráciákban és a modern diktatúrákban; 1150–4), vagy éppen a retorika és más művészetek, tudományterületek kapcsolódási pontjait tárják fel (pl. zene és retorika; 1292–7). E szócikkek megválaszolnak egészen váratlan kérdéseket is, mint például, hogy gyermekkorunk zongoraóráinak ujjgyakorlatai miért éppen Czerny zongoraiskolájára épültek, aki „a hangjegyeket szótagokhoz hasonlította”; vagy, hogy Anton Schindler miért írhatta Beethovenről, hogy „művészien beszélt a zongorán” (1293). Mivel a kultúra és a szó művészete összekapcsolódik, a „Retorikai lexikon” egyben az európai kultúra fejlődéstörténetét is magába foglalja. És még itt sem áll meg – bepillantást enged a keleti kultúrákba is. Áttekintést nyújt például a kínai, az indiai és a héber retorikáról (vagy legalábbis – megfelelő terminus hiányában – e fogalom sajátos megjelenési formáiról), a „beszéd hatalmában” hívó tudósok és gondolkodók műveiről és elméleteiről e kultúrákban, valamint a vonatkozó kontrasztív retorikai kutatások legfontosabb eredményeiről (pl. a kínai és az angol fogalmazások felépítésbeli különbségei mögött rejlő társadalmi, politikai és kulturális tényezőkről; 621).

Bár a lexikont sokan írták, világos és egyértelmű szerkesztési elvek mentén készült, könnyen áttekinthető és felhasználóbarát. Szerkesztői előszó nyitja meg, ezt követi (tíz oldalon keresztül) a rövidítések jegyzéke, majd maguk a szócikkek ábécérendben. A szócikkek lényegre törőek, nem tartalmaznak feleslegesen terjengős részeket. A szöveget indokolt esetben ábrák egészítik ki, az olvasót belső utalások segítik az eligazodásban. A szócikkek végén monogram jelzi annak íróját. Talán még egy elem tudná tovább segíteni a könyv használatát: ha a végén név- és tárgymutató is könnyítené a gyors keresést. Ezt a kötet újabb megjelenése esetén még megfontolásra ajánlom.

A szócikkek szerkezeti felépítése leképezi a tudományterület sajátos jellegét: a klaszikus retorika szókészletét a görög és római rétorok alakították ki, de ez a későbbiekben tovább élt, és él még a mai nemzeti nyelvekben is. Ennek megfelelően a szerzők az adott

retorikai fogalom magyar nevét adják meg a címszóban (amennyiben a szóban forgó fogalomnak van magyar megfelelője). Mellette, zárójelben szerepeltetik a fogalom görög és latin eredetijét is, hogy egyértelmű legyen, miről van szó. Szükség esetén pedig még további, világos keresztutalások segítik a tájékozódást.

A szócikkek terjedelme változó: témájuktól, jellegüktől és jelentőségüktől függően a néhány sortól a több hasábig, több oldalig terjednek. Jellegüket tekintve is sokfélék: vannak közöttük inkább történeti természetű írások (pl. az angolszász retorikáról, 62–74; a német retorikáról, 841–5; vagy a görög retorikáról, 450–4) és leíró jellegűek is (pl. a retorikai fogalmak tisztázása, vagy a szónokok életének, munkásságának vázolása esetén). Utóbbiakra következetesen a hármas tagolás a jellemző. A retorikai fogalmak bemutatása általában azok meghatározásával kezdődik, ezután példák szemléltetik használatukat, majd a szócikk többnyire a funkcióik feltérképezésével zárul, példákkal illusztrálva. A retorikai szakírókról, szónokokról szóló szócikkek először az életüket tekintik át, majd műveiket veszik számba, s végül egy olyan művük vagy beszédük részletesebb elemzése következik, ami új gondolatokkal gazdagította vagy a retorika elméletét vagy az élőszó művészetét. Állandó elemként jelenik meg a szócikkek után az irodalomjegyzék. Ebben kétféle irodalmat jelenítenek meg a szerzők: hivatkozásokat a szócikkből, vagy az adott témához kapcsolódóan további ismereteket tartalmazó munkákat azok számára, akik bővebben érdeklődnek.

Nem hagyható említés nélkül a kötet igényes megjelenése. Az összesen 1304 oldalas művet elegáns, impozáns, kemény borításban adta közre a Kiadó, ezzel is sugallva az olvasó számára, hogy fontos és időtálló munkát tart a kezében, amelyet nemcsak a ma közönségének, hanem az utókornak is szántak. Az oldalak az óriási terjedelem ellenére jól lapozhatók, szerkesztésük és a betűk szedése igényes. A könyvet a Kalligram Kiadó adta ki Pozsonyban, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. A Kalligram Kiadó a magyar irodalom és könyvkiadás egyik jól ismert műhelyeként megérdemli a méltatást, hogy felvállalta a lexikon megjelentetését, s ezen keresztül a magyar nyelv ügyét is. A „Retorikai lexikon”-t mindenkinek jó szívvel ajánlom: haszonnal forgathatják nem csupán a tudományterületet művelő kutatók, oktatók, nyelvészek és irodalmárok, hanem a társadalomnak ennél jóval szélesebb köre – tanárok, egyetemi hallgatók, középiskolai diákok, a közélet szereplői és bárki, aki számára fontos az igényes megszólalás és fogalmazás, és hisz a szó értékében.

KÁROLY KRISZTINA

Hegedűs Attila, A vonzatosság a magyar nyelvjárásokban

Szent István Társulat, Budapest–Piliscsaba, 2012. 199 lap

1. Akik foglalkoztak már nyelvjárási mondattannal, közelebbről is megtapasztalhatták, hogy ez az egyik „leghálátlanabb” kutatási feladat, egyrészt az előmunkálatok gyenge állapota, másrészt pedig nagy anyagigényessége és speciális elméleti-módszertani feltételei miatt. A kedvezőtlen feltételek ellenére Hegedűs Attila mondattani témát választott vizsgálódása tárgyául. Megjegyzendő azonban, hogy a témának nem kevés lexikai, mor-